

ФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У СУЧАСНІЙ БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Важливість дослідження формування банківських об'єднань обумовлюється тим, що, не дивлячись на існування для цього правового механізму, визначеного Законом України “Про банки та банківську діяльність”, сам процес створення об'єднань в Україні не набув поширення, що частково пояснюється відсутністю достатніх теоретично-методологічних засад.

Сучасний етап розвитку банківської системи характеризується активним процесом її структуризації, у зв'язку з чим дослідженню цієї проблеми присвячується багато робіт фахівців міжнародних фінансових установ та центральних банків різних країн [1, 6]. В Україні ця проблема також досліджувалась фахівцями центрального банку, зокрема Ю. Прозоровим [5].

Процес структуризації в цих дослідженнях розглядається як об'єктивна закономірність розвитку банківської системи, яка віддзеркалює потреби реального сектора економіки у використанні її ресурсів. Наступний етап структуризації банківського капіталу в Україні в цих дослідженнях пов'язується науковцями із виникненням різного роду банківських об'єднань та корпорацій, можливість та спосіб створення яких визначено Законом України “Про банки та банківську діяльність” [4].

Однак метою та результатом зазначених досліджень були обґрунтування щодо необхідної та достатньої кількості малих, середніх чи великих банків, оптимального розподілу активів у банківській системі з урахуванням, передусім, статистичного аналізу різноманітних показників банківських систем країн з трансакційною економікою та розвинутих європейських країн. Таким чином, поза науковою увагою залишалися питання щодо внутрішньої структуризації банківської установи, яка б дозволяла їй прилаштовуватися до зовнішніх економічних факторів, як у живому світі тварини прилаштовуються до зовнішнього природного середовища.

Метою статті є визначення того, яким чином через зміну внутрішньої структури банківської установи, зміну напрямів внутрішнього руху ресурсів, запровадження консолідованої системи оцінки ризиків та організаційне поєднання банків з іншими типами фінансових установ у межах правових механізмів, закладених у Законі України “Про банки і банківські об'єднання”, можна досягти оптимальної структуризації фінансових потоків, результатом чого буде можливість зменшити вартість кредитних ресурсів для учасників ринку.

Виклад основного матеріалу. Створення банківських корпорацій об'єктивно обумовлюється процесами концентрації та централізації

банківського капіталу, ефективне функціонування якого вже не може бути обмежено окремими банками, оскільки це призводить до зниження ліквідності їх кредитних ресурсів та погіршення їх платоспроможності. З іншого боку, роз'єднаність окремих банків знижує можливості координування та нагляду з боку Національного банку України.

Інституційні зв'язки між банками починають формуватися ще при складанні установчого договору та статуту корпорації, оскільки обов'язковим є включення положення щодо забезпечення виконання корпорацією та її членами своїх фінансових зобов'язань і визначається відповідальність за результати сумісної діяльності з метою забезпечення інтересів кредиторів та вкладників.

При входженні банків до банківської корпорації відбуваються певні інституційні перетворення. Банки-учасники передають корпорації повноваження на здійснення окремих операцій, яка забезпечує централізацію виконання певних функцій. Централізації в межах банківської корпорації підлягають:

- виконання розрахунків як серед членів корпорації, так і за її межами;
- операції на ринках грошей та капіталів;
- встановлення та ведення кореспондентських рахунків (у національній та іноземних валютах);
- моніторинг кредитних ризиків;
- розробка та прийняття загальних для членів банківської корпорації правил і процедур виконання операцій та внутрішньої звітності;
- формування зовнішньої звітності;
- внутрішній аудит (див. рис.1).

Перелік централізованих функцій можна розширювати для різних форм банківських установ, при цьому передача повноважень щодо централізованого виконання зазначених вище функцій від банків-членів до банківської корпорації повинна бути зафіксована у статутах банків – членів корпорації і у статуті самої банківської корпорації.

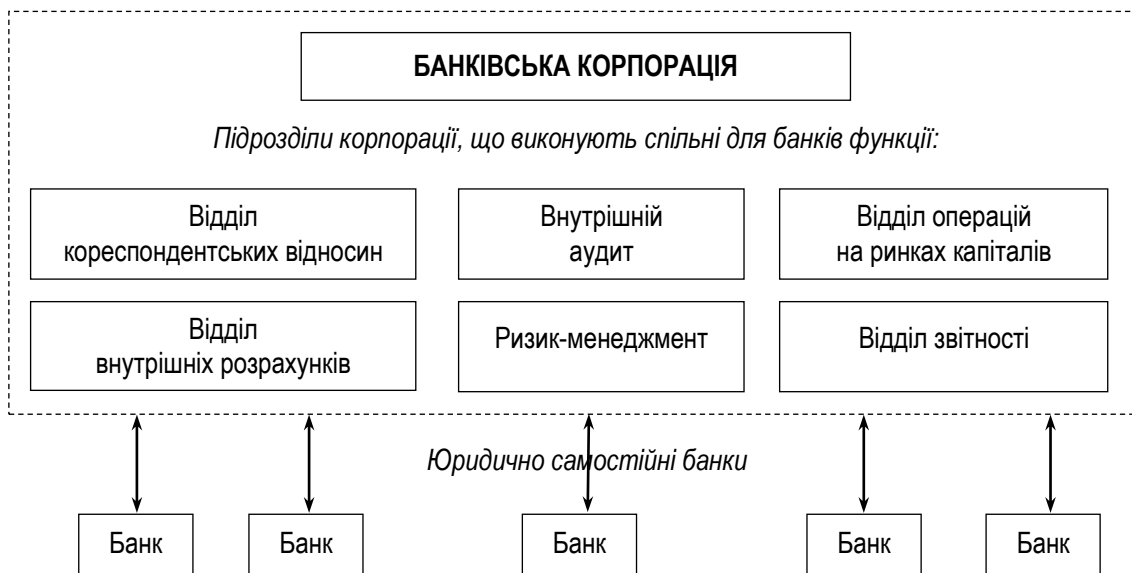

Рис. 1. Умовна схема банківської корпорації

Сучасне банківське законодавство України дозволяє банківській корпорації виконувати функції розрахункового центру для банків – членів корпорації, але позбавляє її права безпосереднього обслуговування клієнтів (фізичних та юридичних осіб, крім банків та інших фінансових установ).

Також банківська корпорація не може мати власних кореспондентських рахунків. Усі банки – члени корпорації – можуть виконувати свої розрахунки та платежі як у національній, так і в іноземних валютах виключно через власні кореспондентські рахунки в Національному банку України або безпосередньо в банківській корпорації.

Таким чином, банки, що увійшли до банківської корпорації, зберігають свою юридичну самостійність у межах, обумовлених їх статутами та статутом банківської корпорації.

Діюче законодавство також позбавляє банки, що увійшли до банківської корпорації, права входити до інших банківських об'єднань, крім того, як за згодою корпорації (виняток – участь у професійних асоціаціях, створених не на комерційних засадах).

Узагальнюючи основні засади банківського законодавства, яке регламентує діяльність банківської корпорації, та аналізуючи економічні процеси, на яких ґрунтуються взаємовідносини банків та їх клієнтів, можна визначити доцільність та економічний сенс створення банківської корпорації.

Такий аналіз показує, що створення банківської корпорації є ефективним механізмом лише для скорочення певних трансакційних витрат, які покладені на кожен банк. Однак на практиці в Україні ще не існує жодної банківської корпорації. Це пояснюється наявністю стримуючих політичних та економічних чинників – закритість інформації кожного банку за операціями клієнтів (щодо контрагентів, обсягів операцій тощо) у зв'язку із специфічними умовами бізнесу в Україні, а також нормативні перешкоди – Національний банк України не розробив нормативно-правових актів, які б

деталізували практичні моменти щодо переваг створення банківської корпорації.

Позитивними моментами створення корпорації є можливість для банків, що мають статутний фонд, який дозволяє здійснювати банківські операції лише в межах однієї області або не дозволяє їм мати деякі пункти ліцензії Національного банку, виконувати через інші банки-учасники корпорації операції, які дозволяються лише банкам із більшим обсягом капіталу. Але, використовуючи договірні відносини, можна доручити виконання таких операцій іншим банкам і без створення корпорації. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що нормативно-правове середовище, створене для банківської корпорації, може лише сприяти економічно-правовій формалізації процесів, які з правової точки зору можливі також і без її створення.

Вищезазначена ситуація може виникнути, наприклад, на ринку карткових технологій, коли банки, які не мають достатньо коштів для придбання власного процесингового центру для обробки карткових трансакцій, заключають угоди та використовують для цього банкоматні мережі та процесинговий центр іншого великого банку. У цьому випадку обслуговування в банкоматній мережі великого банку для клієнтів маленького банку коштує дешевше, ніж в банкоматах інших кредитних установ.

Відповідна ситуація може відбуватися при створенні банківської корпорації. У випадку, якщо кожен банк має свої специфічні особливості (покриття окремих регіонів, виконання специфічних операцій тощо), для клієнтів банківської корпорації обслуговування в різних банках однієї корпорації може виконуватись з дисконтом, що й буде економічною перевагою, яка виникає при створенні такої корпорації.

Отже, можна зробити висновок, що банківська корпорація – це форма банківського об'єднання, яка дозволяє скоротити додаткові операційні (ведення кореспондентських рахунків, формування зовнішньої звітності, внутрішній аудит) і трансакційні (аналіз і моніторинг ситуації, збір інформації, реєстрація видів діяльності, пошук клієнтів) витрати, не обмежуючи банки – учасників у веденні власної політики. Виходячи з вищезазначеного аналізу, банківське об'єднання доцільно створювати:

- малим чи середнім банкам, для яких є важливим скорочення різноманітних адміністративно-операційних витрат при забезпеченні ведення кожним з них власної політики на ринку;
- малим кооперативним банкам, які обслуговують локальні бізнесові інтереси, і міжнародна діяльність для яких може бути лише незначною часткою операцій їх клієнтів;
- для поєднання зусиль та захвату ринку групою невеликих банків, кожен з яких має свою спеціалізацію і інтереси яких не перетинаються на ринку. У такому випадку схема об'єднання банків може виглядати наступним чином (див. рис.2).

За таких обставин можливо також досягнути угоди про наявність в одному офісі корпорації представників інших банків. Клієнт, що приходить до такої філії, буде отримувати різноманітні послуги від різних спеціалізованих кредитних установ (див. табл. 1). Таким чином, на базі філії або відділення банківської корпорації фактично створюється так званий “фінансовий супермаркет”, тобто фінансово-банківська установа, яка надає великий спектр різноманітних фінансово-банківських послуг.

Рис. 2. Схема можливого поєднання спеціалізованих банків в універсальну банківську корпорацію

Таблиця 1

Можливі послуги універсальної банківської корпорації у “фінансовому супермаркеті”

Учасник корпорації, який надає послугу	Вид послуги
Спеціалізований ощадний банк	Депозитні послуги
Спеціалізований іпотечний банк	Надання кредитів під заставу нерухомості
Інтернет-банк	Банківські розрахунки, оплата послуг за допомогою Інтернет- технологій, платіжних карток
Кліринговий банк	Міжнародні платежі

Крім банківської корпорації, Закон України “Про банки і банківську діяльність” визначає такий вид банківського об’єднання, як банківська холдингова група. Згідно цього Закону банківська холдингова група – це банківське об’єднання, до складу якого входять виключно банки. Обов’язковою вимогою для банківської холдингової групи є те, що материнському банку має належати не менше 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками, а дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку.

Існує обов’язкова вимога до банківської холдингової групи, яка вимагає, щоб така група створювалась лише за умови, що угода про їх створення передбачає покладання на головний банк групи додаткових організаційних функцій стосовно банків – членів групи, а також створення системи управління спільною діяльністю.

Виходячи із сукупності вимог, які висуваються до банківської холдингової групи, можна визначити типову форму структурної організації консолідації банків у банківську холдингову групу (рис. 3).

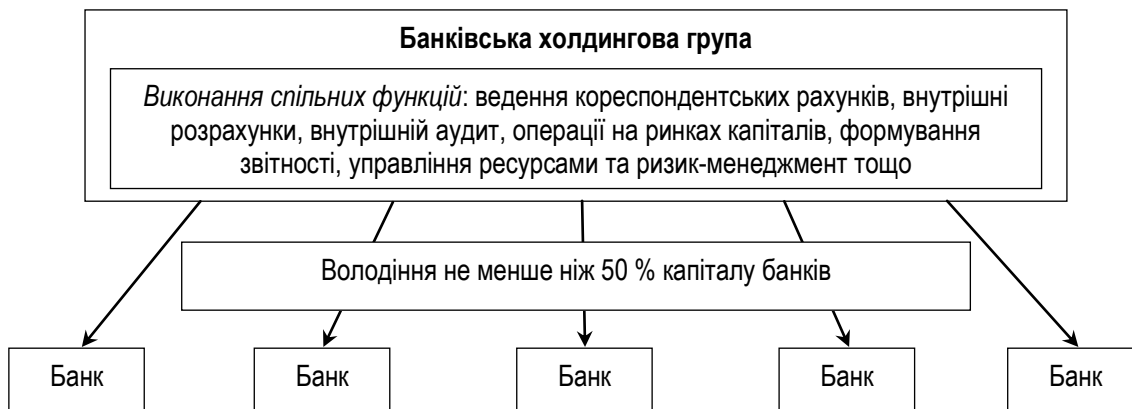

Рис. 3. Схема банківської холдингової групи

У порівнянні із банківською корпорацією, в якій функціонують незалежні банківські установи, в банківській холдинговій групі контрольні пакети банків знаходяться у материнського банку. Виходячи з вищезазначеного, банківську холдингову групу можна вважати *однією з форм поглинання великими банками менших банків*. Тобто, якщо банк не в змозі збільшити капітал до рівня визначеного нормативними актами, він може спробувати приєднатися до іншого банку. У цьому випадку він емітує додаткові акції в сумі не менше 100 % існуючого капіталу, які придбає материнський банк. Отже, буде досягнута вимога щодо наявності в материнського банку не менше 50 % акціонерного (пайового) капіталу кожного з інших учасників групи.

Водночас банк, що приєднався, через материнський банк, який виконує специфічні функції по веденню кореспондентських рахунків, внутрішніх розрахунках, внутрішньому аудиту, операціях на ринках капіталів, формуванню звітності, управлінню ресурсами та ризик-менеджмент, отримує і технологічні рішення, які дозволять йому співпрацювати з іншими банками групи, що зменшує його витрати на функціонування. Подібний процес поєднання відбувався в Німеччині у період з 1980 по 1990 роки, коли універсальні банки придбали для більшої диверсифікації своєї діяльності інші спеціалізовані банки (ощадні, іпотечні тощо). Через такі поглинання кількість малих банків скоротилася на 40 %. Така тенденція пояснювалась необхідністю впровадження сучасних технологій, вартість яких була великою для малих банків.

Отже, можна зробити висновок, що банківська холдингова група – це оптимальна форма банківського об'єднання у випадку поглинання великим банком інших, зберігаючи їх спеціалізацію, торговельну марку тощо. При цьому відбувається диверсифікація напрямів роботи банківської групи та зростання долі об'єднання на ринку. На сучасному етапі такі процеси здійснюються в різних країнах, коли консолідація банківського сектора відбувається не за рахунок збільшення одного банку та розширення спектра

його операцій, а за рахунок придбання інших спеціалізованих банків, в результаті чого банківська холдингова група набуває рис універсальної банківської установи.

Фінансова холдингова група, згідно із вимогами чинного законодавства, повинна складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою. Обов'язковою вимогою також є те, що материнській компанії повинно належати більше 50 % акціонерного (пайового) капіталу кожного з учасників фінансової холдингової групи.

Виходячи з вищезазначеного, форма структурної організації фінансової холдингової групи може мати наступний вигляд (рис. 4).

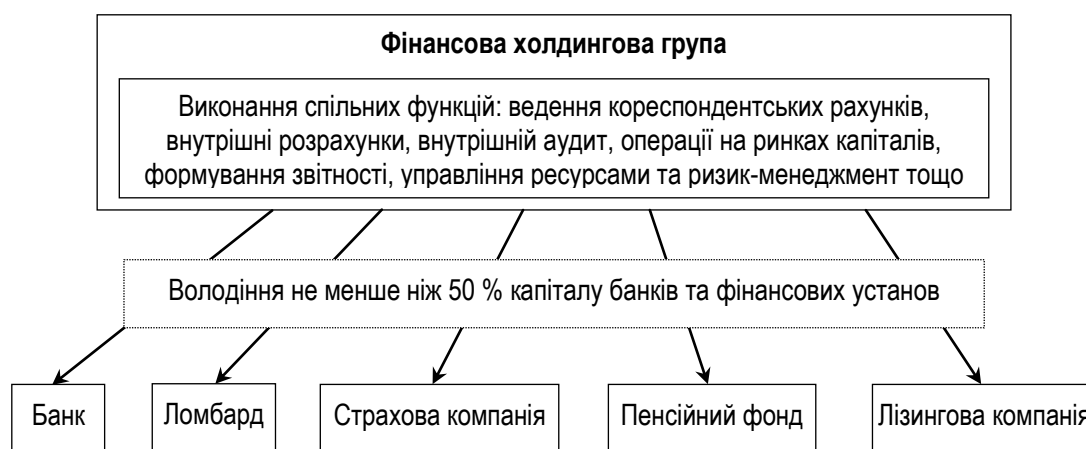

Рис. 4. Схема фінансової холдингової групи

Виходячи із організаційно-структурної побудови фінансової холдингової групи, вона є оптимальною формою для поєднання різноманітних видів бізнесу у фінансовій сфері для поліпшення управління ними.

В Україні відбувається латентний процес поєднання різних видів бізнесу, оскільки через існуюче законодавство власники бізнесу не бажають юридично пов'язувати фінансові структури, власниками яких вони є. Таким чином, фінансове управління їх бізнесом фактично відбувається з єдиного "координаційного" центру, однак, ніяких формальних юридичних ознак фінансової холдингової групи при цьому не створюється.

Фінансова холдингова група дозволяє оптимізувати управління фінансовими потоками та ризиками, задіяти засоби найдешевшого залучення ресурсів та найвигідніші умови для їх розміщення (кредитування). При цьому управління усіма ресурсами такої "системи" можна консолідувати через внутрішню структуру, яка може здійснювати консолідоване управління ризиками – диверсифікувати ресурси, визначати ціну на ресурси з урахуванням притаманних ризиків тощо (рис. 5).

Таким чином, з точки зору зменшення трансакційних витрат фінансова холдингова група – одна з найефективніших форм поєднання зусиль банків

та фінансових небанківських установ на фінансовому ринку країни. Світовим прикладом успішної реалізації фінансової холдингової групи є ING Group, яка включає в себе декілька банківських установ, страхових компаній, пенсійних фондів, лізингових та трастових компаній.

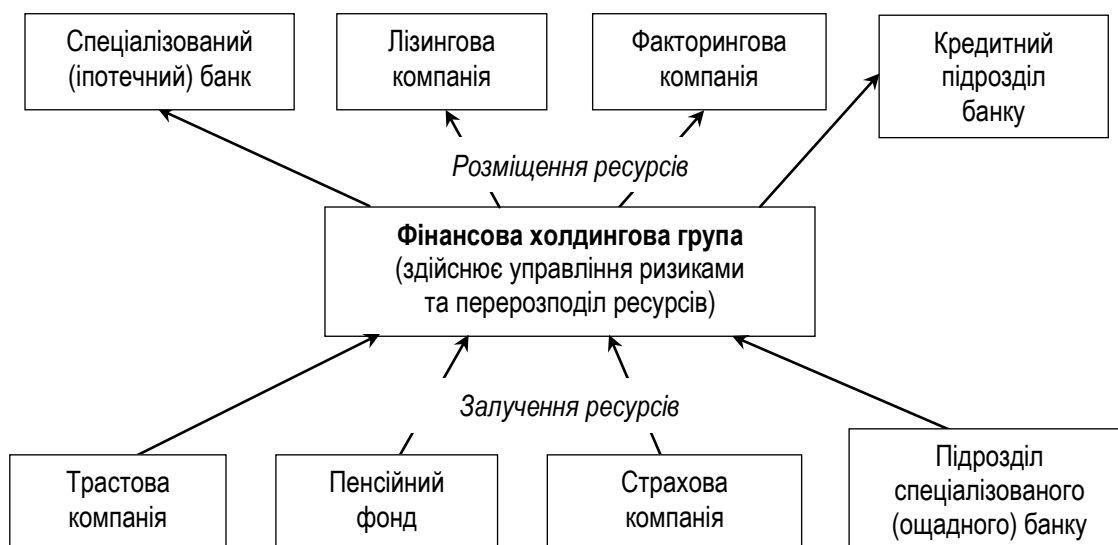

Рис. 5. Умовна схема управління ресурсами та ризиками у фінансовій холдинговій групі

Спирання фінансовою холдинговою групою на декілька фінансових ринків як з точки зору залучення ресурсів, так і їх розміщення надає групі значні переваги як в отриманні прибутків, так і підвищенні надійності її роботи. Однак найскладнішим елементом роботи такої фінансової групи є управління нею, оскільки вона являє собою найскладніший механізм визначення, вимірювання та оцінки притаманних ризиків, визначення вартості продуктів та оцінки зовнішніх чинників, що впливають на ці ринки.

Висновки. Існуюче законодавство щодо створення банківських об'єднань надає змогу через різноманітні форми таких об'єднань сприяти процесам консолідації та структуризації банківської системи, яке може відбуватися в наступних формах:

- поглинання одних банків іншими із метою збільшення капіталізації та ринкової частки;
- поглинання низки спеціалізованих банків із різними напрямками роботи для створення з них універсального банківського об'єднання;
- створення об'єднань рівноправних банків із метою зменшення трансакційних вимог та дотримання регулятивних норм;
- об'єднання фінансових установ для поліпшення управління ресурсами.

Водночас Національному банку України слід розробити низку підзаконних нормативних актів, які б чітко визначали механізми взаємодії банків у визначених банківських об'єднаннях, а також порядок регулювання їх діяльності з урахуванням найбільш оптимальних напрямків структуризації банківської системи України. Таке регулювання надасть змогу на підставі

досліджень банківської системи спрямовувати процеси її структуризації в напрямках більшої оптимізації, сприятиме скороченню сукупних трансакційних витрат банківської системи.

Список літератури

1. Алан Роу, Стів Пічі. Консолідація банківського сектора: порівняльне дослідження України та інших країн з перехідною економікою. Світовий банк, Oxford Policy Management. – 2003. – 24 с.
2. Владимірова И.Г. Слияния и поглощения компаний // Менеджмент в России и за рубежом. – № 1. – 1999. – С. 4 - 8.
3. Пирогов А.Н. Слияния и поглощения компаний: зарубежная и российская теория и практика // Менеджмент в России и за рубежом. – № 5. – 2001. – С. 6 -12.
4. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // www.rada.gov.ua.
5. Прозоров Ю. Особливості інституційних перетворень та концентрація банківського капіталу в Україні // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 7. – С. 11-13.
6. L. Herzel & R.W. Shepro. Bidders and Targets: Mergers and Acquisitions in the U.S. Basil Blackwell, Inc., Cambridge, Mass., 1990, Chap. 8.

Отримано 14.05.2007

Годуєв, О.О. Формування банківських об'єднань у сучасній банківській системі України / О.О. Годуєв // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2007.- Вип. 20.- С. 319-328.